

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Teema kokkuvõte # 1

EESTI TÖÖJÕU PROGNOOS: SISSERÄNNE vs HÕIVEMUUTUS

mai 2018

RITA-RÄNNE
projekt

RITA-RÄNNE projekt aitab välja töötada teaduslikult põhjendatud innovaatilisi lähenemisi rände ja lõimumise protsesside juhtimiseks Eestis, eesmärgiga aidata kaasa majanduse arengule ja ühiskonna sidususe suurenemisele

JÄRELDUSED JA KOKKUVÕTE

Lähtudes integreeritud rahvastiku- ja hõiveprognoosist võib aastani 2035 teha mitu olulist järeldust:

- ❖ Tööjõudu käsitlevates analüüsidest oleks mõistlik keskenduda hõivatute arvule, üksnes tööealise rahvastikuga opereerimine annab tulevikumuutustest lihtsustatud kujutuse.
- ❖ Tööealiste inimeste arv ja hõivatud inimeste arv ei pruugi muutuda ühes suunas: hõivatute arv saab lähikümnenditel kasvada ka tööealiste inimeste arvu kahanemise tingimustes.
- ❖ rändevoogude tasakaalu stsenaariumi korral väheneb hõivatute arv aktiivset hõivepoliitikat rakendamata 2035. aastaks 82 000 inimese võrra.
- ❖ aktiivsete hõivepoliitikatega on teoreetiliselt võimalik peaaegu täies ulatuses ära hoida töötavate inimeste arvu vähenemine.
- ❖ kombinatsioon aktiivsetest hõivepoliitikatest ja mõõdukast sisserändest aitab suure tõenäosusega kompenseerida töötajate arvu vähenemist.

Kokkuvõttes peaks tööturu ja ühiskonna ees seisvate demograafiliste muutustega kohandamise strateegia peaks olema ettevaatav ja kompleksne, ka lühiajalises vaates vaid sisserände panustamine on liiga lihtsustatud ja ühekülgne. Eesti tööturu strateegia peaks hõlmama pikema ja produktiivse tööelu eelduseks olevat **elukestvat õpet** ja **oskuste** kaasajastamist, **tervise** säilitamist, sisserännanute ja nende järelpõlve **lõimumise** edendamist, järjekindlat **panustamist perepoliitikasse** ning ühiskonna lapse- ja peresõbralikkuse suurendamist. Samuti eeldab edukas rahvastikumuutustega kohanemine **tootlikkuse suurendamist** ning **mõõdukat sisserännet**.

SISSEJUHATUS

Pikaajaline demograafilise ja tööturu arengu prognoos aastani 2100 pakub välja olulisemad arengutsenaariumid, mis tulevikus võivad mõjutada tööjõu pakkumise dünaamikat Eestis. Prognoos arvestab muutusi sündimuses ja rändes ning lisab demograafilisele prognoosile uuenduslikult ka hõiveprognoosi. Täpsemalt otsiti uuringu käigus vastuseid järgmistele küsimustele:

- ❖ Millised globaalsed arengud mõjutavad tööturul toimuvaid muutusi?
- ❖ Millised muutused toimuvad Eesti tööturul?
- ❖ Milline roll on sündimusel, sisserrändel ja hõivekoormuse muutustel pikaajalisele hõivatute arvu muutusele Eestis?

ÜLEILMSED SUUNDUMUSED: TÖÖTURG JA RÄNNE

Olulisemad suundumused, mis meid lähikümneanditel ees ootavad on järgmised: elanikkond vananeb kõikjal maailmas aga eriti arenenud riikides, sh Eestis; kasvab sissetulekute ebavõrdus, mis kandub teistesse eluvaldkondadesse (haridus, eluase, vaba aeg jne); tööturg muutub eripalgelisemaks ja suureneb tööturu paindlikkus; kasvab väljaspool kodumaad nii alaliselt kui ajutiselt elavate inimeste arv. Inimesed vahetavad ameteid ja elukutseid tänasest oluliselt sagedamini, seega kasvab ka elukestva õppe osatähtsus. Väga oluliseks muutuvad ülekantavad oskused, mis võimaldavad toime tulla erinevates valdkondades ja ametites. Sellisteks oskusteks on näiteks kriitiline mõtlemine, virtuaalsetes meeskondades töötamise oskus, matemaatiline mõtlemine, empaatiavõime ning erinevate kultuuride tundmine.

Uued tehnoloogiad ja automatiseerimine muudavad tootmisprotsessi ja ka teenuseid ning kasvab vajadus infotehnoloogia (IT) alaste oskuste järele kõikides eluvaldkondades. Tärkavate majanduste osakaal maailma majanduses kasvab, tekkivad uued riigipiire ületavad ettevõtluse ökosüsteemid ja sellega seotud uued rändemustrid ehk suureneb klastrite ja võrgustike osatähtsuse äris. Ressursiprobleemid, konfliktid ja peamises rändeeas inimeste arvu kasv vähem jõukates riikides ning elatustasemete jätkuvalt suur erinevus võrreldes jõukate riikidega toetavad jätkuvat rännet arenenud riikide suunas. Samas on ka neid suundumusi, mis üleilmastumisele vastu toimivad. Näiteks viitavad geopoliitilised arengud proteksionismi suurenemisele, küberkuritegevuse suurenemine muudab karmimaks andmekaitse, tehisintellekt võtab tulevikus töökohti ära ka valgekraedelt, rändepoliitikate karmistumine ning internetipõhine õpe vähendavad (õpi)rännet jne.

Tööturg—demograafilised tööturu prognoosid peavad arvestama ka hõivega

Tööturu polariseerumine kasvab nii globaalses mastaabis kui ka Eestis. Vaadates Eesti tööturгу võib öelda, et ebavõrdus on eesti tööturul kasvanud: eestlaste ja mitte-eestlaste hõivemäärade erinevus on sel kümnendil suurenenud, ning hõivelõhe kasvab koos vanuse ja haridustaseme tõusuga. Viimane tähendab, et haridusse investeerimine on muutunud ajaga järjest oluline nii üksikinimese kui ka riigi vaatenurgast.

Senised prognoosid Eesti tööjõu kohta opereerivad tööealiste inimeste arvu vähenemisega, kuid tööealiste ja töötavate inimeste tegeliku arvu vahel puudub aga jäik seos. Aastatel 2000–2017 vähenes tööealiste inimeste arv Eestis 839 000 inimeselt 787 000 inimeseni ehk 52 000 inimese võrra, samal ajal kasvas aga töötavate inimeste arv 585 000 inimeselt 657 000 inimeseni ehk 72 000 inimese võrra. Paljud tänased rahvastikuprognoosid eeldavad madala sündimuse jätku ja negatiivset rändesaldot, ükski senistest prognoosidest ei võta arvesse võimalikke tööhõivet mõjutavaid tegureid, näiteks pensioniea muutumist. Samas on viimase 25 aasta jooksul pensioniiga Eestis märgatavalt muutunud, näiteks oli naiste pensionile jäämise vanus veel 1994. aastal vaid 55 aastat. Selliste eelduste tulemuseks on väga pessimistlik nägemus Eesti tööturu tulevikuaengutest.

Analüüsisime, millised on tööturu pikaajalised arengud eeldusel, et kõikides nendes tegurites toimuvad põhimõttelised muutused, st sündimus kasvab, Eestist saab sisserände riik ning suureneb hõivatute arv. Uuenduslik on just hõiveprognoosi lisamine pikaajalisele demograafilisele prognoosile, sest see võimaldab paremini arvestada erinevate tegurite mõju töötajate arvu muutusele Eestis pikaajalises perspektiivis. Kuigi teiste Euroopa Liidu riikide võrdluses on Eesti praegune hõivetase kõrge, jäädes maha vaid Islandist, on hõivatute arvu kasv pikemas perspektiivis siiski võimalik mitme poliitikalahenduse toel, sh

- ❖ üldise keskhariduse juurutamine aitaks suurendada kõrgharitude osakaalu ning vähendada NEET noorte (hariduses ja hõives mitteolevad inimesed) osakaalu. Lisaks võimaldaks üldine keskharidus pikas vaates tööturu muutuvate vajadustega paremini kohaneda. Lühiajaliselt viib pikenenud haridustee aga inimesed tööturult välja.
- ❖ tööhõivereformi jätkamine ja aktiivsete tööturumeetmete senisest ulatuslikum kasutusele võtmine. Eesti on aktiivsetele tööturumeetmetele panustamise osas märgatavalt allpool Euroopa Liidu keskmist.
- ❖ koosõppiva Eesti haridussüsteemi poole liikumine alates lasteaiast. See aitaks vähendada teiste rahvusrühmade madalamat hõivet võrreldes eestlastega, samuti tööturu rahvusepõhist polariseerumist.

Ränne—sisserände surve kasvab

Jätukuv rahvaarvu kasv mitmes Euroopaga külgnevas piirkonnas (Lähis-Ida, Aafrika), ränne vähem arenenud riikidest enam arenenud riikidesse, Eesti elatustaseme kasv ning tööealiste inimeste arvu vähenemine viitavad aina suurenevale rändesurvele Eestisse. Seda toetab Eesti ettevõtete tööjõu vajadus, eriti praeguse soodsa majanduskonjunkturi tingimustes. Arenenud ja vananeva elanikkonnaga riikides nähakse tööealiste inimeste arvu vähenemise lahendusena peamiselt sisserännet. Oodata on aina suurenevat riikidevahelist konkurentsi kõrgelt kvalifitseeritud töötajate pärast. Sarnaselt ettevõtetele toetavad kasvavat sisserännet kõrgkoolid. Ülikoolide rahvusvahelistumine ja vajadus välistudengeid värvata kompenseerimaks tudengiealiste noorte arvu vähenemist ja säilitamiseks õpetatavate erialade mitmekesisust. Mida edukam on riik, seda atraktiivsem on see ka sisserändajatele. Kõigi nende suundumuste koosmõjus on Eesti juba muutunud väljarände riigist sisserände riigiks. Senisest rohkem on tagasi tulema hakanud ka meie oma kodanikud, kes pärast Euroopa Liiduga ühinemist massiliselt Eestist lahkusid.

Kuna rändes osalevad peamiselt nooremas tööeas inimesed, siis võib nende sisseränne vähendada lühiajalises perspektiivis tööturul mitte osalevate vanusrühmade (lapsed ja eakad) suhtelist osakaalu rahvastikus. Teisisõnu väga suure sisserände korral võib ülalpeetavate suhe tööealistesse lühiajaliselt väheneda. Kuna aga sisserändajad vananevad iga aastaga täpselt samamoodi nagu põliselanikud, siis ei paranda sisseränne pikemas perspektiivis ülalpeetavate suhet tööealistesse. Noorte inimeste

sisseränne tähendab ühtlasi, et koolides kasvab välispäritolu rahvastik kiiremini kui tööturul või rahvastikus tervikuna.

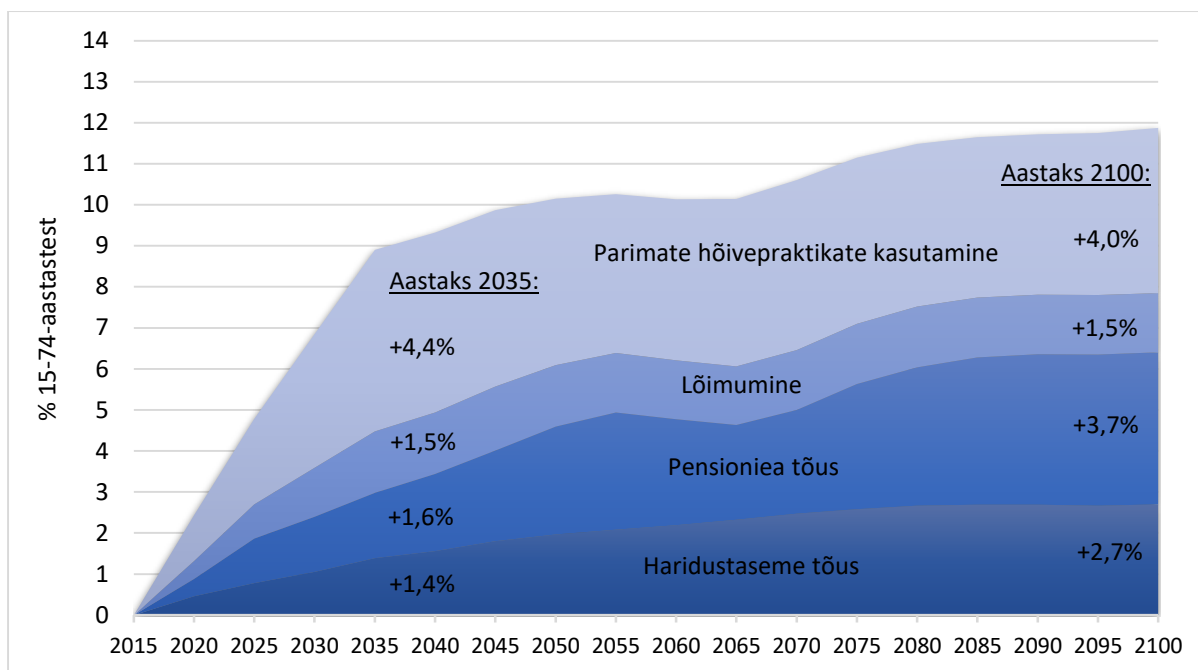
Veelgi enam, sisserände mõju tunnetavad kõige enam Tallinna koolid, sest suur osa sisserännanutest asub elama Tallinna, kus on kõige elavam tööturg. Seega on sisserändajate lõimumisprobleemide teravik suunatud Tallinna ja pikaajalises perspektiivis eriti Tallinna koolidesse. Ühiskonnal tuleb neile probleemidele senisest rohkem tähelepanu pöörata hakata, sest sisserändajate laste lõimumise probleemid on Euroopa kogemuse põhjal eriti olulised. Sisserändajad ise võrdlevad oma elujärge kodumaale jäänutega ja on tavaliselt rahul isegi kui sissetulekud pole kõrged. Sisserändajate lapsed võrdlevad oma elujärge aga uue kodumaa elanikega ning nii on rahulolematuse, marginaliseerumise ja radikaliseerumise oht nende seas oluliselt kõrgem. Tallinna koolides on aga lõimumise teemad õppekeele põhise segregatsiooni tõttu keerukad ka ilma uussisserändeta.

Mainitud suundumusi arvestades tuleb Eestil kujundada tark rändepoliitika, mis ühelt poolt võtab arvesse tööturu ja kõrgkoolide vajadusi, kuid teisalt arvestab ühiskonna lõimumisvõimekusega hoidmaks ära massilise ja halvasti juhitud sisserändega seotud sotsiaalsed probleemid ja vähendaks riske marginaliseerumisele, radikaliseerumisele ja julgeolekule, aga ka paremäärmusluse levikule. Lõimumispoliitikate olulisust võimendab veel ka see, et lisaks töörandega kaasneb pereränne ning Euroopa ühtne rändepoliitika ja elatustaseme kasv toovad Eestisse tõenäoliselt ka senisest enam rahvusvahelise kaitse soovijaid.

PROGNOOS: TÖÖTAJATE ARV VÄHENEMIST KOMPENSEERIB HÕIVEKASV

Tööealiste inimeste arv Eestis kahaneb ning isegi kui sündimus suureneks kohe, jõuaks selle positiivne mõju tööturule alles 20–25 aasta pärast ehk siis, kui täna sündivad lapsed lõpetavad haridustee ja sisenevad tööturule. See on olnud väga oluline argument kohese töörande toetamiseks. Käesolevas uurimuses küsisime aga, kui võrd suudaksid hõive kasvu toetav poliitika kompenseerida töötajate arvu kahanemist Eestis. See küsimus on seda olulisem, et võrreldes sajandivahetusega on töötajate arv Eestis tegelikult samuti kasvanud, vaatamata tööealiste inimeste arvu kahanemisele. Varasemad prognoosid ei ole hõivemäärade muutusega arvestanud. Täpsemalt analüüsisime viit üksteist täiendavat hõivemäärade kasvu stsenaariumit:

- ❖ baasstsenaarium: hõivemäärade ei muutu ja on fikseeritud 2015. aasta tasemel;
- ❖ haridustaseme tõusu stsenaarium: nooremad ja kõrgema haridustasemega põlvkonnad asendavad vanemaid põlvkondi;
- ❖ pensioniea tõusu stsenaarium: pensioniea kasv suurendab vanemaelaste hõivet;
- ❖ lõimumise stsenaarium: mitte-eestlaste hõivemäär jõuab järele eestlaste hõivemääradele;
- ❖ parima praktika stsenaarium: Eesti hõivemäärade tõusevad Euroopa kõrgeima hõivega riigi, Islandiga samale tasemele (teisendades osaajatöö täistööajale kõikide vanuserühmades).

Joonis 1. Erinevate hõivestsenaariumite mõju 15–74 aasta vanuste hõivemäärale (%), 2015–2100.

Viie stsenaariumi/hõivekasvu mõjutava teguri võrdluses oleks suurim mõju on sellel, kui Eesti hõivemäärad tõuseksid Islandi tasemele (joonis 1). Pikas vaates on märkimisväärne mõju ka pensioniea tõstmisele ja haridustaseme tõusul. Teiste rahvusrühmade hõivemäärade tõus eestlastega samale tasemel annab kõige väiksema efekti. See ei tähenda siiski, et lõimumine on teistest teguritest vähem oluline. Lõimumise teiste teguritega võrreldes väiksem mõju tuleneb sellest, et teistest rahvustest eestimaalased moodustavad Eesti kogurahvastikust ligikaudu 30%. Kui seda tõsiasja arvestada, siis on lõimumise hõivet suurendav potentsiaal tegelikult võrreldav parimate praktikate mõjuga. Samuti näitab paljude Euroopa riikide kogemus, et ka uussisserändajate hõive on oluliselt madalamal põliselanike hõivest, sest tööranne toob kaasa pererände ning suureneb rahvusvahelist kaitset soovijate arv.

Järgmise sammuna integreerisime hõiveprognoosi Inimarengu aruandele tugineva rahvastikuprognosis. Tulemustest ilmneb, et teoreetiliselt on aastaks 2035 võimalik peaaegu kogu töötajate arvu vähenemine kompenseerida hõivet parandavate teguritega. Rändevoogude tasakaalu korral väheneks töötavate inimeste arv 2015-2035 perioodil 82 000 inimese võrra (tabel 1). Haridustaseme tõus, pensioniea tõus ja lõimumine aitaksid korvata kuni poole hõivatute arvu vähenemisest (40 000 piiresse). Hõivemäärade tõus Islandi tasemele suurendaks töötavate inimeste arvu veel 40 000 inimese võrra ehk kokkuvõttes oleks teoreetiliselt võimalik hõivemäärade kasvuga kompenseerida 80 000 inimese võrra töötajate arvu vähenemine. Ning kui lisanduks mõõdukas sisseränne (positiivne rändesaldo 2 200 inimest aastas ehk perioodi jooksul kokku 27 000 inimest), ei ole välistatud võimalus, et aastal 2035 on Eesti tööturul isegi rohkem inimesi kui täna.

Tabel 1. Integreeritud rahvastiku- ja hõiveprognoos, 2015–2035.

Muutuskomponent	Hõivatute arvu muutus aastaks 2035 (2015 suhtes)
1. Rahvastikumuutuse mõju (väiksemad aastakäigud, rändeta)	-82,4 tuhat (-12,9%)
2. Hõivemuutuse mõju	
H1 Haridustaseme tõus	+12,3 tuhat (+1,9%)
H2 Pensioniea tõus	+14,4 tuhat (+2,3%)
H3 Lõimumine	+13,0 tuhat (+2,0%)
H4 Parimad hõivepraktikad	+39,9 tuhat (+6,2%)
3. Sisserände mõju (rändesaldo +2200 in aastas)	+26,7 tuhat (+4,2%)

PROJEKTI MEESKOND

Raul Eamets, projekti juht, Tartu ülikool
Allan Puur, Tallinna ülikool
Magnus Piirits, Praxis, Tartu ülikooli doktorant
Kristi Anniste, Praxis
Luule Sakkeus, Tallinna ülikool
Martin Klesment, Tallinna ülikool